

ЗМІСТ

<i>Андрій Дахній. Нікколо Мак'явеллі: світло й тінь флорентійського феномену</i>	9
ФЛОРЕНТІЙСЬКІ ХРОНІКИ	29
Книга перша	36
Книга друга	82
Книга третя	142
Книга четверта	189
Книга п'ята	235
Книга шоста	286
Книга сьома	337
Книга восьма	385
ДЕРЖАВЕЦЬ	439
I. Скільки існує різновидів володінь і яким чином вони здобуваються	443
II. Про володіння спадкові	444
III. Про панства змішані	445
IV. Чому царство Дарія, завойоване Олександром, не повстало проти спадкоємців Олександера по смерті останнього	452
V. Як треба правити містами й державами, які до підкорення жили своїми власними законами	455
VI. Про нові панства, здобуті своєю зброєю і власною звагою	457

vii. Про нові володіння, здобуті чужою зброєю і фортуною	460
viii. Про тих, хто приходить до влади лиходійством	466
ix. Про владу цивільну	470
x. Як зміряти силу кожного панства	473
xi. Про володіння церковні	475
xii. Про те, скільки буває родів війська, і про вояків-найманців	478
xiii. Про війська допоміжні, змішані та власні ...	483
xiv. Як треба Державцеві поставити військову справу	487
xv. Про риси, за які людей, а найбільше Державців, хвалять або гудять	490
xvi. Про щедрість і ощадливість	492
xvii. Про жорстокість і милосердя і про те, що краще: щоб тебе любили чи щоб тебе боялися	494
xviii. Як владарі повинні дотримуватися свого слова	497
xix. Як уникати людської зневаги й ненависті ...	500
xx. Шкідливо чи корисно владарям будувати фортеці й робити багато інших подібних речей	508
xxi. Як поводитися Державцеві, щоб його шанували	512
xxii. Про радників при Державцях	515
xxiii. Як уникати підлабузників	517
xxiv. Чому італійські Державці втратили свої володіння	519
xxv. Що важить у людських ділах доля і як можна боротися з долею	521
xxvi. Заклик визволити Італію від варварів	524

Найсвятішому і найблаженнішому отцю,
панові нашому Климентові Сьомому

його покірник Нікколо Мак'явеллі

скільки ВАША Святість, найблаженніший і найсвятіший отче, ще до свого обрання доручили мені описати життя-буття та справи народу флорентійського, то я з усією ретельністю і вмінням, що їх мені дали природа і житейський досвід, спробував уволити Вашу волю. У своєму викладенні дійшов до тих часів, коли по смерті Лоренцо Медічі Пишного змінилося саме лице Італії, а що подальші події грандіозністю й величчю своєю вимагають і писань у дусі високому, зміркував, що слушно було б звести все досі мною викладене в одній книзі й піднести її Вашій найсвятішій щасливості, аби Ви змогли зажити плоди моєї праці, вирощені з посіяного Вами зерна. Читаючи ці сторінки, Ви, Ваша найсвятіша блаженність, насамперед узрите, від яких тільки напастей і від яких можновладців залежала доля італійських держав після занепаду Римської імперії на заході, побачите, як верховні понтифіки, венеційці, королівство Неаполітанське і герцогство Міланське перші зажили честі й потуги в нашому краю, добачите, як Ваша батьківщина, скинувши завдяки своєму поділу імператорську кормигу, залишалася поділеною, поки нарешті здобула урядовання в затінку Вашого дому. І оскільки Ваша найсвятіша блаженність найпаче наказали мені описувати подвиги Ваших предків так, щоб було видно, який я далекий від будь-яких лестоців (бо якщо чути від людей щире хвалу Вам приємно, то удаване й запобігливе величання Вам завжди буде не до вподоби), я побоююся, коли б часом, розводячись про доброту Джованні, мудрість Козімо, людяність П'єро, пишноту й обачність Лоренцо, не накликав від Вашої святості докору в недотриманні Ваших указівок. А втім, я тут можу

виправдатися як перед Вами, так і перед тими, кому писання мої припали б не до смаку, як недостовірні. Бо, виявивши, що спогади тих, хто колись оповідав про Ваших предків, надто хвалебні, я мусив або показати їх такими, якими побачив, або нічого не сказати про них, як роблять заздрісники. Якщо ж за їхніми славетними діяннями крилося честолюбство, супротивне, як дехто вважає, загальному добру, то я, не узрівши його, не повинен на ньому спинятись. Бо я в усьому своєму викладенні ніде не пробував ні заличкувати негідний вчинок машкарою добродетності, ні очорнити достохвальну справу, зроблену буцімто з протилежною метою. Те, наскільки я далекий від лестоців, показують усі розділи мого літопису, і найпаче привселюдні виступи або особисті міркування, як прямі, так і непрямі, де вдача того, хто говорив, виявлялася цілком одверто в його висловах і в усій його поведінці. Чого я цураюся, то це лайки, бо вона нічого не додає до статечності й достовірності хроніки. Кожен, хто читатиме мою повість неупереджено, може переконатися в моїй безсторонності хоча б з того, як небагато я говорю про батька Вашої святості. Причина тут — його недовгий вік, через що слави він не зажив, а я не міг піднести його. А проте великі й славетні діяння започаткував саме він, бо породив Вашу святість. Якраз ця заслуга перевищує подвиги його предків і примножить йому більше віків слави, ніж років життя, що їх відібрала йому лиха недоля. Принаймні я, найсвятіший і найблаженніший отче, намагався в цих моїх писаннях, не приоздоблюючи істини, догодити всім, та, певне, не догодив нікому. Якщо це так, то я не дивуюся, бо гадаю, що, ведучи хроніку своєї доби, не дошкулити багатом просто годі. Одначе в похід я вирушаю з веселим серцем, сподіваючись, що, піднесений і виплеканий щедротами Вашої блаженності, знайду також підмогу й оборону в потужній раті Вашої найсвятішої кмітливості. Тим-то з усією моєю звитягою і вірою, які не покидали мене ніколи в моїй праці, вестиму далі мої писання, якщо тільки не позбудуся життя або заступництва Вашої святості.

I

Людність на північ від рік Рейну і Дунаю, в районах благодатних і родючих, плодиться так швидко, що частина її мусить час-то покидати рідні землі й шукати нові місця пробування. Коли якийсь такий край хоче позбутися перенаселення, його мешканці поділяються на три частини так, щоб кожна частина складалася з однакової кількості родовитих і неродовитих, багатих і бідних. Потім частина, якій випадає жереб, вирушає шукати своєї долі у світ, а дві інші, позбувшись третьої, користуються і далі нажитим добром. Саме ця людність і зруйнувала Римську імперію, чому сприяли самі ж імператори, які покинули Рим, свою давню столицю, і перебралися до Константинополя, послабивши тим західну частину імперії, оскільки вони пильнували її нині менше й дозволили їй грабувати як своїм підданцям, так і своїм ворогам. І справді, на те, щоб сплюндрувати таку могутню імперію, зведену на крові стількох відважних людей, потрібна була чимала підлота державців, чимала зрадливість підданців, чимала потуга й завзяття загарбників; отже, її занастало не одне плем'я, а об'єднані сили багатьох племен. Перші з цих північних країв, ті, хто виступив проти імперії після кімврів, погромлених Марієм, римським громадянином, були вестготи, чия назва і їхньою, і нашою мовою означає — західні готи. Після зіткнень на границі імперії вони з дозволу імператорів отаборилися на довший час на річці Дунай і хоча з різних причин і в різний час чинили наскоки на римські провінції, а проте потуга імператорської руки весь час упиняла їх. І останній, хто звитяжно узяв над ними гору, був Теодосій; він настільки підгорнув їх під себе, що вони відмовилися обирати короля, а вдовольнившись його для них щедротами, жили під його зверхністю й билися під його корогвами. Але по кончині Теодосія його сини Аркадій і Гонорій успадкували

імперію, проте не успадкувавши ні його зваги, ні фортуни; а зі зміною державця змінилися й часи. Теодосій поставив на чолі трьох частин держави трьох правителів: Руфіна на Заході, Стилихона на Сході, а Гільдона в Африці. Зі смертю імператора всі троє вирішили не тільки правити у своїх володіннях, а й добитися їхньої незалежності. Гільдон і Руфін наклали головою, не встигши звершити задумане, а Стилихон зумів приховати свої плани краще: по-перше, він спробував втертися в довіру нових цезарів, а по-друге, так розладнати правління в своєму краю, щоб йому було легше прибрати його до рук. З метою підбити вестготів проти цезарів він порадив перестати виплачувати їм заслуженину. До того ж, щоб викликати в імперії ще більшу колотнечу — бо цих ворогів здалося йому не досить — він заходився підбурювати бургундів, франків, вандалів та аланів, а також північні племена, які вже рушили підбивати нові землі, нападати на римські провінції. Отож-бо вестготи, позбавлені належної їм данини і запалені бажанням помститися за кривду, обрали своїм королем Аларіха, вдерлися в імперію і після низки подій напали на Італію, загарбавши і спустошивши Рим. Здобувши цю перемогу, Аларіх сконав, а спадкоємець його Атаульф узав собі за жону Платидію, цезарську сестру, і, поріднившись з цезарями, згодився піти на поміч Галлії та Іспанії, які зазнали нападу, з уже згаданої причини, вандалів, бургундів, аланів та франків. Зрештою вандалі, які захопили цю частину Іспанії, так звану Бетику, не зуміли відбити нападу вестготів, були покликані Боніфацієм, правителем Африки, зайняти цю провінцію і залюбки пішли на це, а Боніфацій був радий цій допомозі, бо боявся, що цезарі помстяться йому за його зраду. Так вандали осіли в Африці під началом свого короля Гензеріха. Тим часом цезарем став син Теодосія Аркадій. Він так занедбав справу Заходу, що всі північні племена вирішили міцно осісти на підбитих землях.

II

Так, вандали запанували в Африці, алани і вестготи в Іспанії, а франки і бургунди не тільки захопили Галлію, але й дали своє ім'я підбитим краям, тож один край став називатися Францією,

а другий — Бургундією. Ці ратні звияти спонукали й інші племена втрутитися в поділ імперії. Інше плем'я, так звані гунни, загарбало Паннонію, провінцію на протилежному березі Дунаю, яка, прибравши ім'я цих гуннів, почала називатися Хунгарією. На цьому нападі не закінчилися: цезар, гнаний звідусіль, аби зменшити число своїх ворогів, заходився укладати угоди то з вандалами, то з франками, а це лише примножувало владу і вплив варварів і підривало імперію. Таким чином острів Британія, який тепер називається Англією, теж зазнав такої напасти. Ось чому бритти, налякані тими племенами, які загарбали Францію, і не бачачи ніякого захисту з боку цезаря, закликали на допомогу англів, один з германських народів. Англи на чолі зі своїм королем Вортігерном залюбки відгукнулися і спершу боронили бриттів, а потім вигнали їх з острова, осіли там, і він почав називатися за їхнім ім'ям Англією. Проте корінні мешканці, втративши свою батьківщину, мушили злодіячити і хоча не здолали оборонити свого рідного краю, поклали собі загарбати чужий. Вони перевезлися зі своїми родинами через море, захопили приморські землі й дали цій країні назву Бретань.

III

Гунни, які заволоділи, як ми вже згадували, Паннонією, об'єдналися з іншими племенами, як-от гепідами, герулами, турингами та остготами (так іменуються їхніми мовами східні готи), і рушили на пошуки нових країв. Вдертися у Францію їм не пощастило, бо її захищали інші варвари, тому вони напали на Італію під орудою свого царя Аттіли, який саме вбив свого брата Бледу, щоб правити одноосібно. З цієї причини він став усемогутнім, а Андаріх, гепідський цар, і Веламир, остготський цар, поробилися його підданцями. Вступивши до Італії, Аттіла взяв в облогу Аквілею. Облога ця, хоча ніхто інший йому не заважав, тривала два роки, і за цей час він сплюндровав увесь довколишній край і розפורшив усіх його мешканців. Тоді ж, як ми ще писатимем, пішов початок Венеції. Після здобуття й руїни Аквілеї та багатьох інших міст він повернув на Рим, проте плюндрувати його не став, зглянувшись на благання верховного понтифіка, до якого пройнявся

таким благоговінням, що навіть пішов з Італії й повернувся до Австрії, де й сконав. З його кончиною Веламир, остготський цар, і правителі інших племен зі зброєю повстали проти його синів Генріха та Уріха і одного забили, а другого вигнали з його гуннами за Дунай, на батьківщину. Остготи і гепіди осіли в Паннонії, а герули й туринги на тому боці Дунаю. Коли Аттіла пішов з Італії, західний цезар Валентиніян надумав відновити імперію, і щоб йому було зручніше захищатися від варварів, він покинув Рим і переніс свою столицю до Равенни. Напасті, які випали на долю Західної імперії, спричинилися до того, що цезар, мешкаючи у Константинополі, передавав не раз владу на Заході іншим особам, вважаючи її справою небезпечною і коштовною. Нерідко також без усякого його дозволу римляни, бачачи себе кинутими напризволяще, для захисту від ворогів обирали самі собі цезаря, а то, бувало, й якийсь самозванець захоплював владу в імперії. Так, скажімо, по кончині Валентиніяна на трон сів Максим, цей римлянин змусив Євдокію, вдову по імператорові, одружитися з ним. Євдокія була імператорського коліна і шлюб із простим громадянином вважала для себе образою. Бажаючи помститися за наругу, вона таємно запросила до Італії Гензеріха, царя вандалів і правителя Африки, розтлумачивши йому, як легко й вигідно заволодіти імперією. Той, спокусившись на здобич, прибув, застав Рим кинутим напризволяще, сплюндрував його і пробув там два тижні. Потім він загарбав і спустошив інші краї італійські, і його військо, обтяжене величезними трофеями, подалося разом з ним до Африки. Римляни, повернувшись до свого міста, по смерті Максима проголосили цезарем римського громадянина Авіта. Відтоді в Італії сталося чимало подій, на троні побувало багато цезарів, і нарешті Константинопольська імперія дісталася Зенонові, а Римська — Орестові та його сину Августулові, який посів підступно престол. Поки вони силкувалися утримати владу силоміць, герули й туринги, що мешкали, як я вже казав, по смерті Аттіли за Дунаєм, об'єдналися під орудою свого полководця Одоакра й напали на Італію. На місця, покинуті ними, одразу ж прийшли лонгобарди — теж північне плем'я, — очолювані їхнім царем Кодогою, які стали, як ми ще розповімо, останньою карою Італії. Отож увійшовши в Італію,

Одоакр переміг і вбив Ореста біля Павії, а Августул утік. Після цієї перемоги Одоакр для того, щоб у Римі змінилася не тільки влада, а й сама її назва, прибрав титул не цезаря, а короля Римського. Він став першим з правителів племен, що кочували тоді по Римській імперії, який осів назавжди в Італії. Бо всі інші, чи то побоюючись, що їм не утриматися на престолі, оскільки східний цезар міг легко подати підмогу Одоакрові, чи то з іншої якої прихованої причини, завжди тільки спустошували Рим, а оселялися в якійсь іншій країні.

IV

У той період давня Римська імперія була під зверхністю кількох державців: Зенон правив у Константинополі і панував над усією Східною імперією, остготи царювали в Мезії й Паннонії, вестготи, свеви та алани в Гасконії та Іспанії, вандалі в Африці, франки й бургунди у Франції, герули й туринги в Італії. Остготське королівство дісталось тоді Теодоріхові, Веламировому небожеві. Заприязнений близько зі східним цезарем Зеноном, він написав йому, що його остготи, чия звага була вища від інших племен, мають куди менші ставки і вважають це за кривду; що йому вже годі утримувати їх у межах Паннонії, і, отже, бачачи, що їм треба дати дозвіл озброїтися й шукати нових земель, він доводить це до відома цезаря, щоб той запобіг їхньому походу, поступившись їм якимсь краєм, де б їм жилося достойніше й легше, ніж досі. Й от Зенон, почасти зі страху перед загарбниками, почасти прагнучи вигнати Одоакра з Італії, надав Теодоріхові право рушити проти останнього і захопити Італію. Той негайно виступив з Паннонії, де залишив дружнє йому плем'я гепідів, удерся в Італію, убив Одоакра та його сина, прибрав за його прикладом титул короля італійського й заснував свою столицю в Равенні, з тих самих мотивів, які спонукали ще Валентиніяна вчинити так само. І в ратних, і в мирних трудах Теодоріх виявився мужем небуденним, у битвах він завжди брав гору, а за мирного часу ущедряв благодією свої міста й народи. На нових землях він порозселяв остготів разом з їхніми ватажками, аби ті очолювали їх при сутичках і панували над ними в мирному житті. Він

розбудував Равенну, відновив Рим і повернув римлянам усі їхні привілеї, крім військових. Не вдаючись до зброї, самою міццю свого авторитету, він тримав усіх варварських царів, які поділили між собою імперію, у її межах. Щоб легше було заступати шлях до Італії новим варварським ордам, він понабудовував земляні вали і замки між берегом Адріатичного моря та Альпами. І якби ці численні заслуги не були наприкінці його життя потьмарені його жорстокістю, виявленою до тих, кого він вважав змовниками, як, наприклад, розправою над Сіммахом та Боецієм, цими святими, пам'ять його стала б гідна всякого пошанування. Адже його доблесть і великодушність уберегли не лише Рим та Італію, а й інші краї західної імперії від постійних ударів, яких завдавали своїми наскоками варвари, піднесли їх, відновили добрий лад і майже мирне проживання.

V

І справді, якщо Італія та інші провінції під ударами варварів зазнали страшної напасти, то це було в часи від Аркадія і Гонорія до Теодоріха. Бо якщо зважити на те, скільки шкоди завдає будь-якій республіці чи монархії зміна державця чи способу правління, навіть коли до цього причетні не зовнішні сили, а тільки горожанські чвари, якщо переконуєшся, що найменші зміни можуть принести загибель навіть наймогутнішій республіці чи монархії, то легко можна уявити, як потерпали Італія та інші римські провінції, де змінювалися не лише уряди чи державці, а й закони, звичаї, сам спосіб життя, віра, мова, вбрання, імена. Адже навіть не всіх цих нападів, а кожної зокрема досить, щоб вжахнути найзагартованішу людину. А що ж воно діється, коли випадає бачити їх навч і терпіти на своїй шкурі! Все це викликало і руїну, і появу та розростання багатьох міст. Стерті були з лиця землі Аквілея, Луні, К'юзі, Пополонія, Ф'єзоле і безліч інших. Заново повстали Венеція, Сієна, Феррара, Аквіла й інші селитьби та замки, яких я задля стислості хроніки не згадуватиму. З дрібних виросли у великі Флоренція, Генуя, Піза, Мілан, Неаполь та Болонья. До цього слід додати руїну й відновлення Рима, а також інших міст, занепалих і відроджених. Унаслідок усіх цих

руйнацій та напливу нових племен виникають нові мови, — от якими заговорили у Франції, Іспанії, Італії: злиття рідної мови племен з мовою Давнього Риму створило нову манеру спілкування. До того ж змінилися назви не лише країв, а й озер, річок, морів та імена людей. Бо у Франції, Італії, Іспанії звучала нині сила нових назв, геть-то відмінних від колишніх: так, скажімо, По, Гарда, острови Архіпелагу, не згадуючи вже багато інших, здобули нині інші назви, добряче спотворені проти давніх. Людей стали називати не Цезар чи Помпей, а П'етро, Джованні й Матео. Але з усіх цих змін найвідчутнішою була зміна віри, бо дивам нової релігії протистояла звичка до давньої, і від їхнього зіткнення пішли між людьми колотнеча і прикрий розбрат. Якби християнське віровчення було єдине, то менше було б незгоди, але змагання між церквами грецькою, римською, равеннською, ба більше — між єретичними сектами й католиками всіляко колодили миром. Приклад цьому Африка, яка потерпіла куди більше від визнання вандалами аріанської єресі, ніж від їхньої природної хтивості й жорстокості. Биті безперервним лихом люди видавали очима своїми страшенну тугу своїх душ, оскільки, окрім того зла, яке вони мусили терпіти, більшість їх не могла просити Божої помочі, упованням на яку живуть найубогіші, адже багато хто з них не відав до пуття, якого Бога благати, і так і гинули в убозстві, позбавлені всякої оборони й надії.

VI

Ось чому Теодоріх заслужив чимало похвал, першим поклавши край усім цим напастям. За тридцять вісім років свого правління в Італії він так підніс її вгору, що де й поділися колишні війни та розрухи. Проте зі смертю Теодоріха влада перейшла до Аталаріха, сина його дочки Амаласунти, і невдовзі ще не приспана недоля знову накликала на Рим тяжкі випробування. Аталаріх помер невдовзі після свого діда, влада перейшла до його матері, і вона стала жертвою Теодата, якого залучила, щоб той допомагав їй правити. Теодат убив її і проголосив царем себе, проте остготи зненавиділи його за цю зраду. Тоді цезар Юстиніан перейнявся надією вигнати їх з Італії. Він призначив для цього

походу воєначальником Велізарія, який недавно вигнав вандалів з Африки і підкорив цю провінцію, прилучивши її до імперії. Отож Велізарій захопив Сицилію і, перевізшись звідти до Італії, підкорив Неаполь і Рим. Готи, звинувативши в цьому краху свого царя Теодата, убили його й на його місце обрали Вітігеса, якого після кількох сутичок узяв в облогу в Равенні Велізарій і полонив. Але не встиг Велізарій докінчити розгром, як Юстиніан відкликав його, а натомість поставив Іоанна і Віталія, яким бракувало як його зваги, так і шляхетності. Таким чином готи піднесли духом і обрали царем Гільдобальда, веронського державця, але той незабаром загинув, і трон дістався Тотілі, який погромив військо цезаря, відвоював Тоскану і Неаполь, отож у руках цезаревих воєначальників залишалася лише остання держава, відбита Велізарієм. Після чого Юстиніан знову покликав Велізарія до Італії, одначе, прийшовши туди з погано озброєними загонами, Велізарій не тільки не зажив нової слави, але й утратив набутого раніше. Справді, поки Велізарій був зі своїми людьми в Остії, Тотіла перед його очима загарбав Рим і, побачивши, що йому не пощастить ні утриматися там, ні безпечно відступити, зруйнував майже все місто, вигнав мешканців, захопив із собою сенаторів і, нехтуючи Велізарія, повів свої загони в Калабрію назустріч тим військам, які поспішали з Греції на допомогу Велізарієві. Одначе той полководець, побачивши Рим кинутим напризволяще, вдався до заходу, гідного всякої хвали: ввійшов у зруйноване місто, відбудував якнайхутчій його мури й повернув до осель його мешканців. Проте в цьому шляхетному заході йому не повелось. Юстиніана в цей час тіснили парфяни, він знову відкликав Велізарія, і той, виконуючи розпорядження свого державця, кинув Італію на ласку Тотіли, який знову ввійшов у Рим. Проте цього разу Тотіла не лютував так, як раніше, — навпаки, зглянувшись на благання святого Бенедикта, вельми шанованого тоді за свою незмірну святість, він навіть надумав відбудувати Рим. Тим часом Юстиніан замирився з парфянами і вже був зібрався послати нові загони на допомогу Італії, але в цьому йому перешкодили слов'яни, нові народи, які прийшли з півночі, переправилися через Дунай і вдерлися в Іллірію і Тракію, отож Тотіла зумів захопити майже всю Італію. Нарешті Юстиніан перемиг слов'ян

і послав в Італію армію під началом євнуха Нарсеса, воєначальника дуже здібного, який, увійшовши в Італію, розгромив і вбив Тотілу. Недобитки готів, розпорошені після поразки, зібралися в Павії і проголосили царем Тею. Нарсес же, здобувши перемогу, захопив Рим і нарешті під Ночерою розгромив Тею й убив його. Після цієї звитяги в Італії зникла й згадка про готів, які царювали там сімдесят років від Теодоріха до Теї.

VII

Але перш ніж Італія позбулася готів, помер Юстиніан, а його спадкоємець, син Юстин, за порадою своєї дружини Софії, відкликав Нарсеса з Італії і замість нього послав туди Лонгіна. Той ступив у слід своїх попередників і зупинився в Равенні, а крім того, запровадив в Італії новий спосіб правління; не призначаючи, як це робили готи, провінційних правителів, він послав в усі міста, в усі поселення окремих начальників, так званих дуків. За такого ладу Рим не дістав жодних привілеїв. Були розпущені консули й сенатори, чиї назви ще залишалися до цього часу, влада зосередилася в дука, який щороку призначався з Равенни, і Рим перетворився на Римське герцогство. Так равеннський намісник цезаря, правлячи цілою Італією, здобув титул екзарха. Такий поділ сприяв занепаду Італії, а також її окупації лонгобардами.

VIII

Нарсес був страшенно обурений тим, що цезар позбавив його влади над провінцією, здобутою його звагою і кров'ю. А тут ще й Софія не тільки образила його, відкликавши, а й доточила до цього кпини: мовляв, він у неї попряде, як інші євнухи. Й от нарешті розсатанілий Нарсес підмовив лонгобардського царя Альбоїна, який верховодив тоді в Паннонії, напасти на Італію. Лонгобарди, як уже згадувалося, захопили придунайські землі, покинуті герулами й турингами, коли тих повів на Італію їхній цар Одоакр. Там вони й залишалися, поки царем їхнім не став Альбоїн, муж лютий і зухвалий. Вони перейшли на чолі з ним

Дунай, ударили на Гунимунда, гепидського царя, який панував у Паннонії, і розбили його. У полон до них потрапила царева донька Розамунда. Альбоїн узяв її за жінку і посів трон у Паннонії. І мав він таку запеклу душу, що звелів зробити з черепа Гунимунда чашу, з якої пив на честь своєї перемоги. Запрошений до Італії Нарсесом, з яким вони заприятелювали в боях проти готів, він полишив Паннонію гуннам, які повернулися, як ми вже казали, зі смертю Аттіли на свою батьківщину. Вступивши до Італії, він побачив, що вона роздроблена, і одним ударом захопив Павію, Мілан, Верону, Віченцу, всю Тоскану, а так само й більшу частину Фламінії, званої нині Романьєю. Такі численні й швидкі успіхи заповідали йому, здавалося, перемогу над усією Італією. На radoщах він справив у Вероні учту і під хмелем звелів піднести цариці Розамунді вина, налитого в череп Гунимунда; цариця, сидячи навпроти, теж бенкетувала. При цьому він заявив гучно, аби вона почула, що хай вона на radoщах вип'є зі своїм батьком. Заява ця була їй як гострий ніж у серце, і донька завзялася помститися. Знаючи, як Алмахільд, такий собі шляхетний лонгобард, палкий і юний, кохає одну її служницю, вона домовилася зі служницею підлаштувати так, щоб Алмахільд переночував з нею, із царицею, а не з любовницею. От цей Алмахільд, домовившись про побачення, прийшов у темний pokій і ліг з Розамундою, думаючи, що обіймає її служницю. Потому як діло дійшло до skutку, цариця відкрилася і запропонувала одне з двох: або він уб'є Альбоїна й візьме в обладу назавше і її, і царство, або його скарає на горло той-таки Альбоїн як зневажника царського ложа. Алмахільд погодився умертвити Альбоїна. Але доконавши цього вбивства, вони побачили, що влади їм не захопити, і до того ж почали побоюватись, як би їх не вбили лонгобарди, які Альбоїна любили. Тим-то, прихопивши зі собою царську скарбницю, вони втекли в Равенну до Лонгіна, який їх прийняв із честю. На той час помер цезар Юстин, і трон посів Тіберій, який, бувши втягнутий у парфянську війну, не міг чимось допомогти Італії. Тут Лонгін подумав, що це зручна нагода стати з допомогою Розамунди та її скарбу лонгобардським і всеіталійським царем. Він поділився задумом з нею і вмовив убити Алмахільда й одружитися з ним, Лонгіном. Вона погодилася, й ось, коли Алмахільд

після лазні захотів пити, Розамунда подала йому чару з отруєним вином. Він відпив з чари до половини, зненацька відчув, як йому рве нутроці, зрозумів, у чому річ, і змусив Розамунду допити рештки. Так незабаром і він, і вона сконали, і Лонгін утратив надію стати царем. Лонгобарди тим часом зібралися в Павії, яка стала столицею їхнього царства, й обрали царем Клефа. Клеф відновив Імолу, сплюндровану Нарсесом, зайняв Ріміні й майже весь край аж до Рима, але в цьому переможному поході умер. Цей Клеф повадився так жорстоко не лише з чужинцями, а й зі своїми лонгобардами, тож вони зненавиділи царську владу і поклали собі більше не обирати царя, а призначити тридцять дуків і передати їм кермо правління. Ця постанова спричинилася до того, що лонгобарди так і не захопили всієї Італії, їхня влада сягала не далі Беневента, а Рим, Равенна, Кремона, Мантуя, Падую, Монселіче, Парма, Болонья, Фаенца, Форлі, Чезена почасти відбивалися від них тривалий час, а почасти так ніколи й не підпали під їхню зверхність. Бо безцарів'я підривало войовничість лонгобардів, коли вони знову почали обирати царів, то, заживши уже волі, поробилися не такими слухняними та схильнішими до розбрату. Через це спершу стали рідшими їхні перемоги, а потім вони взагалі відступили з Італії. Оскільки лонгобарди попали в скруту, римляни й Лонгін зуміли домовитися з ними: кожна зі сторін склала зброю і вирішила вдовольнитися тим, що мала.

ІХ

У цей період верховні понтифіки вбилися в силу більшу, ніж будь-коли. Перші спадкоємці святого Петра за святість свого життя і творені ними чудеса були такі шановані люди і своїм прикладом так поширили віру Христову, що державці наворачталися до неї, аби припинити колотнечу, яка панувала у світі. Оскільки цезар, охрестившись, переїхав з Рима до Константинополя, Римська імперія, як ми вже казали, ще дужче занепала, але зате Римська церква набагато зміцніла. А проте до наскоку лонгобардів уся Італія була під зверхністю цезарів, або царів, і понтифіки не мали тоді іншої влади, ніж та, яку давала їм вселюдська пошана до їхнього життя і вчення. В усьому іншому вони самі слухалися